

Dr hab. Wojciech Gizicki, prof. KUL

Lublin, 10 września 2020 roku

Wydział Nauk Społecznych

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Recenzja rozprawy doktorskiej

Tytuł: *Działalność antyreżimowa środowiska kibiców piłkarskich w PRL w latach 70. i 80. XX w.*

Autor: Karol Gac

Recenzja została przygotowana w związku z decyzją Rady Dyscypliny Naukowej Nauki o Polityce i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 7 lipca 2020 roku.

Wprowadzenie

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska została napisana pod opieką promotorską prof. dr hab. Radosława Zenderowskiego. Opiekunem pomocniczym był dr Piotr Zakrzewski. Praca została przygotowana w ramach dyscypliny nauki o polityce i administracji. Jakkolwiek z uwagi na podjętą problematykę, założenia badawcze, stosowane metody ma zdecydowanie charakter interdyscyplinarny.

Problematyka podjęta w rozprawie jest oryginalna i interesująca poznawczo. Autor podjął zasadniczo udaną i ciekawą próbę wykazania, że w najnowszej historii Polski związki sportu z polityką miały swoje konkretne konsekwencje. W literaturze naukowej w Polsce brak opracowań, które zajmują się problematyką postaw sprzeciwu i walki z systemem PRL, uwzględniających obszar sportu (piłki nożnej).

Ocena struktury i redakcji rozprawy doktorskiej

Recenzowana rozprawa doktorska liczy 276 stron. Poza główną zawartością merytoryczną do pracy dołączony jest 72-stronicowy aneks. Jest on dokumentacją materiału empirycznego opartego o metodę wywiadu bezpośredniego z 11 osobami. Praca ma powszechnie stosowaną strukturę. Składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, wykazu tabel i spisu rysunków.

W przyjętym tytule mieści się treść podjęta w rozprawie. Wydaje się jednak, że można byłoby znacznie lepiej oddać zamysł Autora, gdyby tytuł posiadał odniesienie do przyjętego w pracy studium przypadku. Zastosowany tytuł główny sugeruje wielopodmiotową analizę wybranej problematyki. Jednak przyjęte tytuły poszczególnych rozdziałów pracy oraz wybór zasadniczo jednej grupy badawczej, kibiców Lechii Gdańsk, uzasadniałby np. dodanie podtytułu.

Autor rozprawy przyjął koncepcję opartą o dwie zasadnicze części prowadzonej analizy: teoretyczną i empiryczną. Należy to niewątpliwie ocenić jako walor pracy. Analiza teoretyczna ma za zadanie pokazać specyficzny kontekst społeczno-polityczny przedmiotowej problematyki. Autor umiejętnie wybrał i scharakteryzował przedmiotowe zagadnienia obecne we współczesnym dorobku piśmienniczym. Analiza materiału empirycznego pokazuje motywacje i postawy bezpośrednich uczestników wydarzeń, postaci, które odegrały istotną rolę w najnowszej historii. Część z nich pełni obecnie ważne role społeczne i polityczne.

Przyjęta struktura rozprawy i zawartość poszczególnych rozdziałów oddają i dokumentują, co do zasady, przyjęte założenia. Można jednak było również przyjąć nieco inne założenie, tj. by analiza materiału empirycznego była obecna w pracy w sposób przekrojowy, przynajmniej w 2-3 rozdziałach.

Autor przybliży kilka uwarunkowań w formie tabel i rysunków (są to raczej zdjęcia). Daje to czytelnikowi szansę na lepsze zobrazowanie i zrozumienie podjętych zagadnień. Koniecznie jednak należało dodać do rozprawy np. zestawienie pokazujące ilość osób obecnych na wydarzeniach piłkarskich w analizowanym okresie, strukturę demograficzną oraz różnice w tym zakresie między kibicami. Powszechnie wiadomo, że rodowód, charakter aktywności lub wyznawane wartości były nieco inne wśród np. kibiców Polonii

Warszawa, Cracovii, Lechii Gdańsk niż np. kibiców Wisły Kraków, Legii Warszawa, Olimpii Poznań. Miało to swoje konsekwencje dla przyjmowanych postaw w okresie PRL.

Niewątpliwie największą wartością pracy są przeprowadzone wywiady. Dają one materiał, który stanowi główne ogniwo strukturalne pracy. Wywiad swobodny ma swoje niezbywalne atuty. Daje możliwość zwiększenia motywacji i ekspresji rozmówcy.

Z uwagi na maksymalizację i efektywizację przyjętych założeń można było jednak przyjąć wystandaryzowaną formę wywiadów. Ciekawym zabiegiem byłoby zastosowanie triangulacji badawczej. Umożliwiłoby to Autorowi uzyskanie zwiększenia jakości, pokazania różnic i podobieństw w postawach rozmówców wobec systemu. Biorąc pod uwagę ich różne losy społeczne i polityczne wydaje się to ważne i ciekawe zagadnienie. Zestawienie w postaci tabeli wskazanych postaw byłoby z pewnością wartościowe dla czytelnika.

Praca od strony technicznej ma kilka niedociągnięć. Wynikają one lub są związane m.in. z:

1. rozkładem graficznym: (dzielenie tabel na różne strony tekstu (s. 111/112), tytuły rysunków (zdjęć) pod zamiast nad rysunkiem (zdjęciem), wraz ze źródłem, pozostawienie zapowiedzi wywiadu i jego treści na różnych stronach (s. 287, 293, 300);
2. nieprecyzyjnym stosowaniu terminów, np. „kraj” zamiast „państwo”;
3. stosowaniem różnych form, np. zdania (ss. 6-7): *Przedmiotem niniejszej pracy doktorskiej **będzie** zbadanie przyczyn (...)*; lub *Wybór problematyki działalności opozycyjnej kibiców piłkarskich jako przedmiotu badań **wyniknął** (...)* lub *Przedmiotem badań zawartych w niniejszej pracy **jest** działalność (...)*;
4. powtórzeniami, np. (s. 9) *Jeżeli pod **uwagę** weźmiemy zaś relacje polityki i sportu, to na **uwagę** zasługuje (...)* lub (s. 63) *Na ówczesną **sytuację** Polski wpływ miała również **sytuacja** międzynarodowa (...)*.¹

¹ Jednoczesne pogrubienia i podkreślenia są dokonane przez autora recenzji. Celem tego zabiegu jest zwrócenie uwagi na ew. wątpliwości co do zasadności lub jasności treści prezentowanych w rozprawie.

W pracy występują też niekonsekwencje, błędy stylistyczne i interpunkcyjne. Niektóre zdania są wielokrotnie złożone, zbyt długie. W związku z tym trudno zorientować się w sensie wywodu.

Przypisy i odniesienia są zasadniczo dobrze stosowane. Występują drobne niekonsekwencje (np. przypis 1, brak odnośnika do www; przypis 49, podawanie całych imion zamiast skrótu jak w pozostałych miejscach).

Biorąc pod uwagę zagadnienia związane z oceną struktury i redakcji przedłożonej rozprawy doktorskiej można sformułować następujące pytanie:

1. W jakim stopniu przeprowadzone wywiady mogłyby, według Doktoranta, zostać wykorzystane w rozdziałach 2 i 3?

Ocena wartości merytorycznej rozprawy doktorskiej

Recenzowana rozprawa doktorska jest spójna i komunikatywna. Prowadzona analiza ma prawidłowy kierunek, od zagadnień ogólnych do szczegółowych.

Autor jednoznacznie wskazał problematykę (cel?) pracy. Wydaje się, że można ująć ją w 3 kontekstach (s. 6-7):

1. opis relacji polityki i sportu, ich zależności oraz wpływ na otaczającą rzeczywistość;
2. analiza działalności antyreżimowej środowiska kibiców piłkarskich w PRL, jej cech charakterystycznych oraz uwarunkowań, w których miała miejsce;
3. analiza współpracy kibiców Lechii Gdańsk i Federacji Młodzieży Walczącej w latach 80. XX w. oraz motywacji ich działań.

Doktorant wskazuje również, że celem pracy jest *wypełnienie deficytu, jakim jest brak pracy w całości poświęconej działalności antyreżimowej kibiców piłkarskich w PRL*. Wydaje się, jednak, że jest to zbyt daleko idące stwierdzenie. Znalazło to potwierdzenie w kolejnych zdaniach tego akapitu (s. 8).

Wskazane założenia są zasadniczo konsekwentnie realizowane. Wsparciem w tym zakresie są postawione pytania badawcze, jedno główne i cztery pomocnicze. Pytanie

główne obejmuje problematykę przyczyn i okoliczności działalności antyreżimowej środowiska kibiców piłkarskich w PRL.

Pytania pomocnicze dotyczą:

1. form protestu;
2. składu grup kibiców;
3. recepcji działalności kibiców ze strony władz i społeczeństwa;
4. specyfiki działalności grup kibiców w stosunku do innych podmiotów opozycyjnych.

Pytania badawcze są w ścisłym związku z postawionymi pięcioma hipotezami badawczymi. Wynikają z nich założenia, że działalność antyreżimowa środowiska kibiców:

1. odbywała się na stadionach piłkarskich, które integrowały ludzi i były wolne od totalnej inwigilacji władz;
2. polegała głównie na zróżnicowanych formach: skandowaniu opozycyjnych haseł, promowaniu niepoprawnych politycznie transparentów, haseł oraz na walkach z ZOMO;
3. opierała się na głównie na osobach młodych (w wieku 16–30 lat), jednocześnie zaangażowanych w różnego rodzaju działalność opozycyjną;
4. była neutralizowana i inwigilowana przez władze a pozytywnie przyjmowana przez społeczeństwo;
5. polegała w swej specyfice na niezwykle zwartej, hermetycznej i dobrze zorganizowanej grupie, z jasno określonymi poglądami, często radykalnymi.

Realizacji założonej problematyki (celom?) sprzyjają zróżnicowane metody badawcze. Są nimi głównie analiza treści, wywiad pogłębiony, metody behawioralne i porównawcze. Wskazuje to na zdecydowanie interdyscyplinarny charakter pracy. Rozprawa nie jest wyłącznie oparta o dorobek nauk o polityce i administracji. Stanowi to jednak nie wadę a zaletę opracowania. W przypadku metod i szczegółowych rozwiązań związanych z dokonanymi analizami należy podtrzymać uwagę związaną z nie w pełni wykorzystanym efektem wyników wywiadów. Dotyczy to wskazanych wyżej możliwości zastosowania bardziej wnikliwego wyciągnięcia podobieństw i rozbieżności z doświadczeń respondentów, z wykorzystaniem zestawienia tabelarycznego.

Poszczególne rozdziały rozprawy odnoszą się w sposób pośredni lub bezpośredni zarówno do zagadnień ujętych w pytaniach badawczych, jak i do postawionych hipotez. Są, co do zasady, uzasadnione w świetle założeń poczynionych w pracy. Prowadzona analiza komponuje się w optymalną całość. Pewne uwagi należy jednak potwierdzić w stosunku do konsekwentnego związku między tytułem pracy a tytułami rozdziałów oraz przekrojowym wykorzystaniem badań własnych. Z powodów merytorycznych można było bez uszczerbku dla całości (a być może z korzyścią dla jasności wyводу) połączyć rozdziały 4 i 5.

W świetle zawartości poszczególnych rozdziałów można wskazać kilka dyskusyjnych lub polemicznych uwarunkowań. Są one w części związane z przekonaniami lub komentarzami wyrażanymi przez Autora lub innych możliwych podejść. Z powodu tytułu rozprawy dotyczą wyłącznie związków polityki i sportu (piłki nożnej).

Autor wyraźnie i kilkakrotnie stwierdza, że *przenikanie się sportu oraz polityki jest powszechne, ale i nieuniknione*. Nie bardzo wiadomo dlaczego posłużył się taką konstrukcją. Samo założenie może być traktowane jako zasadne. Można jednak było to krytycznie potwierdzić kilkoma powszechnie znanymi faktami, zarówno historycznymi, jak i współczesnymi (historia Ernesta Wilimowskiego, przyznanie organizacji MŚ 2022 Katarowi, faktyczny brak możliwości reformy narodowych federacji piłkarskich w związku z ew. sankcjami FIFA; kary dla klubów za świętowanie przez kibiców ważnych rocznic – przykład Legii Warszawa z oprawą w rocznicę Powstania Warszawskiego). Dałoby to szerszy obraz na ścisłe związki obu przestrzeni. Ponadto w kilku przypadkach przekłada się to na reakcje kibiców, w nieco innym sensie występowania „reżimu”.

Przyjęty tytuł pracy odnosi się do klubów piłkarskich w PRL. Analiza przeprowadzona w rozprawie obejmuje jednak głównie środowisko kibiców Lechii Gdańsk. W pozostałych miastach Polski istniały równie silne środowiska (np. Górny Śląsk). Wydaje się, że praca mogła nawiązać (przynajmniej w części teoretycznej) do kilku specyficznych podobieństw i różnic w stosunku grup kibiców do reżimu niedemokratycznego.

Bardzo ciekawym zjawiskiem jest obecny kształt środowiska piłkarskiego, funkcjonującego w systemie demokratycznym. Współczesne społeczeństwo w Polsce jest wyraźnie zróżnicowane. Losy bohaterów wywiadów pogłębionych również. Interesującym wątkiem przedłożonej pracy mogłaby być dzisiejsza perspektywa i percepcja „reżimu” demokratycznego. Także w nim występują przecież specyficzne ograniczenia, zakazy,

restrykcje. Funkcjonuje odmienne podejście do rządów, przepisów prawa, dokonywanych wyborów. Praca zyskałaby na wartości dzięki włączeniu do niej, jako ostatni rozdział, oryginalnej analizy tej rzeczywistości, jak również jej oceny przez bohaterów wywiadów.

Biorąc pod uwagę zagadnienia związane ze oceną wartości merytorycznej przedłożonej rozprawy doktorskiej można sformułować następujące pytania:

1. W jakim stopniu, według Doktoranta, motywacje, poglądy, przekonania badanych respondentów są ze sobą zbieżne/rozbieżne?
2. Jakie różnice i podobieństwa można wskazać, według Doktoranta, w związku z aktywnością innych grup kibicowskich w Polsce w okresie PRL?
3. Jak współcześnie, według Doktoranta, wygląda środowisko kibiców Lechii Gdańsk w świetle m.in. specyfiki politycznej Gdańska, struktury własności i polityki personalnej klubu?

Wnioski

Praca doktorska stanowi punkt wyjścia do formułowania samodzielnych koncepcji i wniosków badawczych. Z oczywistych względów zawiera szereg dyskusyjnych i krytycznych fragmentów. Ważne jest by ewentualne niedociągnięcia, błędy, kontrowersje nie zdominowały pozytywnych analiz.

Recenzowana rozprawa doktorska jest wartościowym opracowaniem. Podejmuje oryginalną problematykę. Prowadzona analiza jest zasadniczo spójna i jasna. Postawione pytania badawcze i hipotezy są weryfikowane w trakcie kolejnych części pracy. Zostało to dodatkowo uzasadnione w końcowej części rozprawy.

*****

Biorąc pod uwagę wszystkie wskazane zagadnienia związane z przedstawioną rozprawą doktorską stawiam wniosek o dopuszczenie p. mgr Karola Gaca do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

W. Gizicki